

VĒSTURES AVOTI

Uldis Neiburgs

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMAS PRIEKŠSĒŽA PAULA KALNIŅA 1944. GADA 8. SEPTEMBRA DEKLARĀCIJAS PAR LATVIJAS VALSTS ATJAUNOŠANU UN VALDĪBAS IZVEIDOŠANU

1944. gada 8. septembrī notikusī Latvijas Centrālās padomes (LCP) sanāksme Rīgā bija šīs pretošanās kustības organizācijas vadības pēdējā sēde pirms Latvijas galvaspilsētas nonākšanas atkārtotas padomju okupācijas varas pakļautībā. Izņemot dažas publikācijas,¹ līdzšinējā pētniecībā šai sanāksmei un tajā pieņemtajiem lēmumiem ir pievērsta nepietiekama uzmanība, jo pēdējos gados tapušajās apkopojošā rakstura monogrāfijās par Latviju Otrā pasaules kara laikā tā nav pieminēta vispār,² bet dažos LCP vēsturei veltītajos pētījumos³ ir tikai atkārtota Edgara Andersona, Leonida Siliņa u.c. autoru grāmatā “Latvijas Centrālā padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība, 1943–1945” sniegtā informācija, ka šajā sēdē bīskapa Jāzepa Rancāna (1886–1969) dzīvoklī Rīgā Dr. Pauls Kalniņš (1872–1945) kā Valsts prezidenta vietas izpildītājs un Saeimas priekšsēdētājs ir parakstījis deklarāciju par Latvijas valsts atjaunošanu un Ministru kabineta izveidošanu.⁴

Šeit pirmoreiz ir publicēti P. Kalniņa 1944. gada 8. septembrī parakstīto divu dokumentu (deklarācija par Latvijas valstiskuma atjaunošanu un rīkojums senatoram Mintautam Čakstem (1893–1962) par Ministru kabineta sastādīšanu) oriģināli,⁵ kuru nonākšana atklātībā ir izrādījusies visai komplicēta. Tikai 2008. gada oktobrī ar LCP dalībnieka Leonida Siliņa (1916–2005) atraitnes Zigrīdas Siliņas laipnu atļauju vēsturniekiem Kārlim Kangerim un Uldim Nei-

burgam šo dokumentu kopijas izdevās apzināt L. Siliņa personiskajā arhīvā Stokholmā.⁶ Tobrīd kļuva skaidrs, ka šis P. Kalniņa parakstītās deklarācijas Otrā pasaules kara beigās ir nonākušas Zviedrijā, kur vēlāk glabājās Vesterosas pilsētas bibliotēkas Latviešu grāmatu un dokumentu krājumā. Tā pārzinis bija jurists Konstantīns Ozoliņš (1902–1987), kurš līdz pat savai izbraukšanai uz Zviedriju 1945. gada 8. maijā pildīja organizācijas “Latviešu karavīru palīdzība” vadītāja pienākumus Kurzemē.⁷ K. Ozoliņa 1980. gada 9. janvāra atzīmes uz L. Siliņa vajadzībām izgatavotajām šo dokumentu kopijām liecināja, ka to oriģināli ir apzīmēti ar Vesterosas bibliotēkas Latviešu grāmatu un dokumentu krājuma signatūru 78: 37/1 un 78: 37/2. K. Kangeris arī atcerējās, ka 1982. gada beigās, kopā ar valodnieci Baibu Kangeri apciemojot K. Ozoliņu, pēdējais demonstrēja viņiem šos dokumentus kā īpašu vērtību. Vēlāk minētais krājums tika nodots Zviedrijas Valsts arhīvam Stokholmā un ir daļa no Latviešu palīdzības komitejas dokumentu krājuma, kas pētniecības nolūkos ir pieejama ar Zviedrijas latviešu apvienības priekšsēža atļauju. Iepazīstoties ar šī fonda krājuma aprakstu 2009. gadā Zviedrijas Valsts arhīvā, šis signatūras numuru trūka.⁸ Tomēr 2014. gada oktobrī, izvērtējot Vesterosas bibliotēkas Latviešu grāmatu un dokumentu kolekciju Zviedrijas Valsts arhīva nodaļā Stokholmas priekšpilsētā Ārningē, izdevās atrast arī P. Kalniņa parakstīto dokumentu oriģinālus. Tiem pievienotā senatora M. Čakstes atraitnes Martas Čakstes (1902–1990) 1978. gada 17. marta vēstule K. Ozoliņam⁹ parāda gan šo dokumentu nonākšanas laiku Vesterosas bibliotēkā, gan ļauj domāt, ka tie līdz tam ir glabājušies Čakstes ģimenes personiskajā arhīvā un, ļoti iespējams, sasnieguši Zviedriju 1944. gada 16. oktobrī, kad M. Čakstes ģimene ar motorlaivu “Krīvs” ieradās Gotlandē.

Diemžēl gandrīz neviens no 1944. gada 8. septembra sēdes dalībniekiem pēc kara trimdā nav sniedzis plašākus komentārus ne par pašu šo notikumu, ne arī paskaidrojis, vai un kāpēc šīs sanāksmes pieņemtajiem lēmumiem ir vai nav sekojusi kāda tālejoša rīcība. Kā šīs sēdes dalībnieki grāmatā “Latvijas Centrālā padome” ir uzdoti četrpadsmit cilvēki – sociāldemokrāti P. Kalniņš, Klāra Kalniņa (1874–1964), Klāvs Lorencs (1885–1975), Fricis Menders

(1885–1971) un Jānis Rudzis (1896–1966), bīskaps J. Rancāns, advokāts Jānis Breikšs (1887–1965), senators M. Čakste, profesori Arnolds Aizsilnieks (1898–1982) un Andrejs Teikmanis (1877–1956), ārsts Vikentijs Barkāns (1889–1947), lauksaimniecības atašējs Emīls Zelmenis (1892–1979), ģenerālis Verners Tepfers (1893–1958), kapteinis Kristaps Upelnieks (1891–1944) un vēl citas vārdā nenosauktas personas. Zināmas neskaidrības ir radījis arī E. Andersona un L. Siliņa publicētais P. Kalniņa deklarācijas un rīkojuma teksts, kurā viņa izraudzītais Ministru kabineta sastādītājs ir apzīmēts kā N.N., blakus paskaidrojot, ka sēdes atsevišķā protokolā bijis teikts, ka par Ministru prezidentu aicināms profesors Konstantīns Čakste (1901–1945), bet pēc viņa nāves par tādu aicināts viņa brālis M. Čakste,¹⁰ ko paša L. Siliņa arhīvā atrastie dokumenti neapstiprina.

Pavisam īsi 1944. gada 8. septembra sēde un tās lēmumi ir pieminēti P. Kalniņa 1945. gada vasarā rakstītajās piezīmēs, kur tās sasaukšana ir pamatota ar viņa kā Saeimas priekšsēdētāja un Valsts prezidenta vietnieka izceļošanu uz Zviedriju (tas nenotika, jo motorlaivu “Gulbis”, uz kuras atradās arī P. Kalniņš, 1944. gada 21. septembrī ceļā uz Gotlandi pārtvēra vācu karakuģis, kas visus tās pasažierus aizveda uz Gotenhāfenu. – *U. N.*),¹¹ bet par sēdes norises vietu, tāpat kā J. Rancāna 1952. gada martā tapušajā veltījumā P. Kalniņam,¹² ir uzdots bīskapa dzīvoklis, kas atradās Romas katoļu Rīgas arhidiecēzē Mazajā Pils ielā 2.¹³ Turpretī līdz šim nepublicētajā LCP Zviedrijas daļas 1948. gada 13. augusta plenārsēdes Stokholmā protokolā ir fiksēts J. Breikša stāstījums par “dienu, kad izvadīja Saeimas priekšsēdētāju Dr. Paulu Kalniņu uz Ventspili tālākā ceļā. Tas toreiz notika Skolas ielā 11. Bīskaps Rancāns ieradās visā savā amata tērpā spožumā. Izgatavojām divus dokumentus tam gadījumam, ja būtu jāsastāda valdība. Tika izraudzīts prof. Konstantīns Čakste, bet, ja viņš būtu aizkavēts, tad Mintauts Čakste. Dokumentos bija teikts, ka Valsts prezidenta vietas izpildītājs viņus uzaicina sastādīt valdību. Bija svarīgi, lai katram gadījumam būtu zem šiem dokumentiem Dr. Paula Kalniņa, kā Valsts prezidenta v. i., paraksts. Dokumentus nodeva Kūrijas glabāšanā bīskapam Rancānam, jo tobrīd bija doma, ka viņš projām nebrauks, bet *Sicherheitsdienst* viņam tomēr vēlāk

piespieda aizbraukt (1944. gada septembra vidū vācu Drošības policija un Drošības dienests J. Rancānam un vēl vairākiem citu konfesiju augstākajiem garīdzniekiem lika pārcelties no Rīgas uz Liepāju, bet 9. oktobrī ar kuģi doties uz Vāciju. – *U. N.*)¹⁴

Līdz ar to P. Kalniņa, J. Breikša un J. Rancāna atmiņas apstiprina 1944. gada 8. septembra deklarācijas un rīkojuma tapšanas faktu, bet tuvāk neatspoguļo tās dienas LCP vadības sēdes norisi un neko nepasaka arī par šo dokumentu turpmāko likteni. P. Kalniņa un J. Rancāna izklāstā LCP sanāksme ir norisinājusies Mazajā Pils ielā 2, turpretī J. Breikša atmiņās šī tikšanās ir notikusi Skolas (vācu okupācijas laikā – *Karl Ernst von Baer.* – *U. N.*) ielā 11, kur 1944. gadā atradās Centrālā pedagoģiskā bibliotēka, Pieminekļu valde (tās priekšsēdētājs bija toreizējais LCP vadītājs V. Tepfers. – *U. N.*) un vairākas mācību iestādes.¹⁵ Mūsdienu skatījumā problemātiski ir izskaidrot arī šo trīs sēdes dalībnieku apgalvoto, ka Ministru kabineta sastādīšana vispirms ir uzticēta K. Čakstem, jo viņš jau no 1944. gada 29. aprīļa atradās vācu drošības iestāžu apcietinājumā Rīgā, Reimersa ielā, bet vēlāk Rīgas Centrālcietumā, un nav skaidrs, uz kāda pamata LCP sanāksmes dalībnieki būtu varējuši cerēt uz K. Čakstes drīzu atbrīvošanu. Neprecīza ir arī E. Andersona un L. Siliņa norāde par M. Čakstes izraudzīšanu par Ministru prezidentu pēc K. Čakstes nāves. Diez vai šāda iespēja apspriesta 1944. gada 8. septembrī, kad tika parakstīti šeit publicētie dokumenti un K. Čakste bija dzīvs, jo no 1. līdz 10. septembrim bija ieslodzīts Salaspils nometnē, no kurienes ar kuģi “Celebes” pārsūtīts uz Štuthofas koncentrācijas nometni. Savukārt pēc K. Čakstes nāves 1945. gada 21. februārī, par ko LCP locekļi Kurzemē vai Zviedrijā visticamāk uzzināja tikai ar kādu laika atstarpi, jautājums par valdības izveidošanu, vismaz okupētās Latvijas teritorijā, visdrīzāk bija zaudējis aktualitāti. Latvijas sūtņa Stokholmā Voldemāra Salnā (1886–1948) un ārkārtējo pilnvaru nesēja un Latvijas sūtņa Londonā Kārļa Zariņa (1879–1963) diplomātiskā sarakste arī liecina, ka ideja par LCP reprezentētu Latvijas valdību ar M. Čaksti priekšgalā LCP aprindās Zviedrijā bija aktuāla jau 1944. gada novembrī – 1945. gada janvārī, kad K. Čakste vēl atradās ieslodzījumā Štuthofā.¹⁶ Nav gan pavisam izslēgts, ka P. Kalniņš kā Ministru kabineta

vadītājus 1944. gada 8. septembrī būtu nozīmējis abus brāļus Čakstes, pieļaujot zināmas manevra iespējas savas deklarācijas un rīkojuma realizēšanā, ja pieņemam, ka J. Breikša teiktais par diviem dokumentiem valdības sastādīšanas gadījumam ir jātulko nevis kā P. Kalniņa parakstīta deklarācija un rīkojums par Ministru kabineta izveidošanu, bet gan šo dokumentu divi varianti, no kuriem līdz šim tad būtu apzināts tikai viens.

Kopumā P. Kalniņa parakstīto dokumentu saturs liecina gan par LCP un tās vadības pretenzijām uz Latvijas valsts augstāko politisko pārstāvniecību, gan centieniem atjaunot Latvijas valstisko neatkarību brīdī, kad Vācijas armija atstātu, bet PSRS armija vēl nebūtu ieņēmusi Latvijas teritoriju. To apstiprina vēl citas V. Salnā, LCP un ģenerāļa Jāņa Kureļa (1882–1954) militārās grupas iniciatīvas pagaidu valdības izveidošanā 1944. gada vasarā–rudenī, kas īsumā ir aprakstītas arī jaunākajā vēstures literatūrā.¹⁷ Iepazīstoties tuvāk ar P. Kalniņa parakstītās deklarācijas un rīkojuma oriģināliem, ir arī redzams, ka, iespējams, drošības apsvērumu dēļ šie dokumenti to tapšanas brīdī nemaz netika apzīmēti ar konkrētiem datumiem, bet deklarācijas par Latvijas valsts atjaunošanu kopija jau citā mašindrūkā ir datēta ar 1944. gada 8. septembri jau pēc tās nonākšanas L. Siliņa personiskajā arhīvā. Tas ļauj arī domāt, ka šos LCP dokumentus bija plānots datēt to publiskošanas gadījumā, resp., piemērotā brīdī, kad apņemšanos atjaunot Latvijas faktisko suverenitāti un izveidot valdību būtu iespējams arī reāli īstenot, taču straujās karadarbības un nelabvēlīgās militāri politiskās situācijas dēļ šāda iespēja tā arī nekad neradās. Tas varētu arī izskaidrot LCP vadības pēdējās sēdes Rīgā dalībnieku vēlāko atturēšanos kaut ko vairāk atklāt par šīs sanāksmes norisi.

Perspektīvā svarīgi būtu izvērtēt arī P. Kalniņa kā Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītāja pilnvaras izdot deklarāciju par Latvijas valstiskuma atjaunošanu un Ministru kabineta izveidošanu, kas, līdzīgi kā citi valsts suverenitātes jautājumi, atšķirīgi ir vērtēti savulaik trimdas un arī mūsdienu diskusijās par Latvijas valsts tiesisko statusu.¹⁷ Arī 1944. gada 8. septembra deklarācijā paustais konstatējums, ka “Latvijas tauta pārņēmusi suverēno varu no svešas varas atbrīvotā Latvijas valsts teritorijā un atjaunojusi Latvijas Republiku

kā suverēnu valsti”, uzdod jautājumus gan par tā brīža politiskās situācijas reālo vai vēlamo novērtējumu, gan šādas uztveres vērtējumu mūsdienās.

1. dokuments

Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītāja un Saeimas priekšsēdētāja P. Kalniņa deklarācija par Latvijas valsts atjaunošanu

DEKLARACIJA PAR LATVIJAS VALSTS ATJAUNOŠANU

Latvijas tauta pārņēmusi suverēno varu no svešas varas atbrīvotā Latvijas valsts teritorijā un atjaunojusi Latvijas Republiku kā suverēnu valsti.

Latvijas Satversmes Sapulces 1922. gadā pieņemtā Latvijas Republikas Satversme no šīs dienas līdz Satversmes reformai iedarbojas atbrīvotajā valsts teritorijā kā atjaunotās Latvijas Republikas pamatlikums.

Uz Latvijas Republikas Satversmes pamata (52. pants) uz mani kā pēdējās likumīgi ievēlētās un līdz šim laikam tiesiski pilnvarotās Saeimas Priekšsēdētāju pārgājusi Valsts Prezidenta vietas izpildīšana. Ar šo dienu es stājos pie Valsts Prezidenta vietas izpildīšanas līdz jauna Valsts Prezidenta ievēlēšanai Satversmē paredzētā kārtībā.

Kā Latvijas Republikas Valsts Prezidenta vietas izpildītājs uz Satversmes man piešķirtās varas pamata (56. pants) esmu uzdevis Senatoram Mintautam Čakstem sastādīt ministru kabinetu.

Uzaicinu Latvijas tautu atbalstīt valdību tās atbildīgā Latvijas valsts atjaunošanas darbā.

Dievs svētī Latviju.

[Dr. Pauls Kalniņš]

Latvijas Valsts Prezidenta vietas izpildītājs
Saeimas priekšsēdētājs

78.32/1

D E K L A R A C I J A

P A R L A T V I J A S V A L S T S A T J A U N O Š A N U.

Latvijas tauta pārņēmusi suverēno varu no svešas varas atbrīvotā Latvijas valsts teritorijā un atjaunojusi Latvijas Republiku kā suverēnu valsti.

Latvijas Satversmes Sapulces 1922.gadā pieņemtā Latvijas Republikas Satversme no šīs dienas līdz Satversmes reformai iedarbojas atbrīvotajā valsts teritorijā kā atjaunotās Latvijas Republikas pamatlikums.

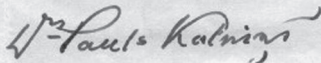
Uz Latvijas Republikas Satversmes pamata (52.pants) uz mani kā pēdējās likumīgi ievēlētās un līdz šim laikam tiesiski pilnvarotās Saeimas Priekšsēdētāju pārgājusi Valsts Prezidenta vietas izpildīšana. Ar šo dienu es stājos pie Valsts Prezidenta vietas izpildīšanas līdz jauna Valsts Prezidenta ievēlēšanai Satversmē paredzētā kārtībā.

Kā Latvijas Republikas Valsts Prezidenta vietas izpildītājs uz Satversmes man piešķirtās varas pamata (56.pants) esmu uzdevis

Senatoram Mintautam Čakstem sastādīt ministru kabinetu.

Uzaicinu Latvijas tautu atbalstīt valdību tās atbildīgā Latvijas valsts atjaunošanas darbā.

Dievs svētī Latviju.

Latvijas Valsts Prezidenta vietas izpildītājs
Saeimas priekšsēdētājs.

28: 34/2

A.G.

Senatoram Mintautam Čakstes kungam.

Uz Latvijas Republikas Satversmes 56.panta
pamata uzdodu Jums sastādīt ministru ka-
binetu.

J. Pāulis Kalniņš

Latvijas Republikas Valsts Prezidenta
vietas izpildītājs, Saeimas
priekšsēdētājs.

2. dokuments

Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītāja un Saeimas priekšsēdētāja P. Kalniņa rīkojums senatoram Mintautam Čakstem par Ministru kabineta sastādīšanu

A.G.

Senatoram Mintautam Čakstes kungam.

Uz Latvijas Republikas Satversmes 56. panta pamata uzdošu Jums sastādīt ministru kabinetu.

[Dr. Pauls Kalniņš]

Latvijas Republikas Valsts Prezidenta
vietas izpildītājs, Saeimas priekšsēdētājs

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Uldis Neiburgs (2009). Latvijas Centrālā padome nacistu okupētajā Latvijā (1943–1945): izpētes aktualitātes un rezultāti. No: *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 246.–248. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.); Kārlis Kangeris (2010). Kurelieši: “Mirt par Latviju uz Latvijas zemes”. Vācu varas iestāžu attieksme pret ģenerāli Kureli. No: *Virzība uz demokrātisko Eiropu 2. pasaules kara laikā. Latvijas Centrālā padome un “Kurelieši”: konferences materiāli*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 93.–94. lpp.
- ² Valdis O. Lumans (2006). *Latvia in World War II*. Fordham University Press, pp. 363–367; Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda (2008). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava, 318.–320. lpp.; Björn M. Felder (2009). *Lettland im Zweiten Weltkrieg. Zwischen sowjetischen und deutschen Besatzern 1940–1946*. Paderborn: Schöningh, S. 312–319; Inesis Feldmanis (2012). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945): jauns konceptuāls skatījums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 61.–64. lpp.
- ³ Geoffrey Swain (2009). Latvia's Democratic Resistance: a Forgotten Episode from the Second World War. *European History Quarterly*, Vol. 39, No. 2, p. 252; Ainārs Lerhis (2011). Nacistiskās Vācijas okupācijas gadi (1941–1945), pretestības kustība, Latvijas Centrālā padome. No: *Akadēmiskā vienība “Austrums” 125 gadus (1883–2008)*. Rīga: N.I.M.S., 319.–320. lpp.

- ⁴ Edgars Andersons, Leonids Siliņš u.c. (1994). *Latvijas Centrālā Padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība, 1943–1945*. Upsala: LCP, 82., 84., 100. lpp.
- ⁵ Zviedrijas Valsts arhīvs (*Riksarkivet, Stockholm*; turpmāk – RA), 730154, Lettiska Hjälpkommittens Dokumentsamling, 78: 37/1, 78: 37/2.
- ⁶ L. Siliņa personiskais arhīvs Stokholmā. Pašlaik tiek sagatavots nodošanai Zviedrijas Valsts arhīvā.
- ⁷ V. Hāzners, A. J. Bērziņš (red.) (1979). *Latviešu karavīrs otra pasaules kara laikā: Dokumentu un atmiņu krājums*. 7. sēj. Linkolna: Daugavas Vanagu Centrālā Valde, 222.–233. lpp.
- ⁸ Kangeris. Kurelieši: “Mirt par Latviju uz Latvijas zemes”. Vācu varas iestāžu attieksme pret ģenerāli Kureli, 93.–94. lpp.
- ⁹ RA, 730154, Lettiska Hjälpkommittens Dokumentsamling, 78: 37/5.
- ¹⁰ Andersons, Siliņš u.c. *Latvijas Centrālā Padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība, 1943–1945*, 82., 84., 100. lpp.
- ¹¹ K. Dzīleja (red.) (1952). *Tautai un brīvībai. Rakstu krājums Dr. Paula Kalniņa piemiņai*. Stokholma: Dr. Paula Kalniņa piemiņas fonds, 31. lpp.
- ¹² H. Tichovskis (red.) (1977). *Bīskaps Jāzeps Rancāns. Rakstu izlase*. Astras apgāds [ASV], 122. lpp.
- ¹³ *Statistikas brīvprātīgo korespondentu rokas grāmata 1944. gadam* (1944). Rīga, 127. lpp.
- ¹⁴ 1948. gada 13. augusta LCP Zviedrijas daļas plenārsēdes Stokholmā protokols Nr. 16 (Zviedrijas Strādnieku kustības arhīvs (*Arbetarsrörelsens arkiv, Stockholm*), Bruno Kalniņš, Diverse Vol. 4’4, Arkiv nr. 298; Rīgas Garīgā semināra arhīvs, fonds “Vācijas latviešu katoļu apvienība”, 24. kaste).
- ¹⁵ *Statistikas brīvprātīgo korespondentu rokas grāmata 1944. gadam*, 177., 180. lpp.
- ¹⁶ V. Salnā 1944. gada 26. decembra vēstule K. Zariņam: “Cik vēroju, LCP vīri joprojām nopietni vien domā par valdības nodibināšanu pēc visām [19]22. gada konstitūcijas prasībām. (Tas parlaments tikai trūkst un laikam arī trūks). Šī valdība tad nu, protams, gribēs sev pakļaut arī visus sūtņus. 1940. gada 17. maija pilnvaras LCP vīri uzlūko par nelikumīgām un nekonstitucionālām. [...] Mana stāja LCP pretenzijās būt par valdību sakrīt pilnā mērā ar to, ko Tu izsaki savas [1944. gada] 2. decembra vēstules teikumā, un proti: “Ja LCP būtu līdzīgi igauņu Tifam [domāta Igaunijas neatkarības atjaunošanas pasludināšana un pagaidu valdības izveidošana ar Oto Tifu (*Tief*) priekšgalā 1944. gada 18. septembrī Tālinā. – U. N.] nodibinājusi valdību Rīgā...”, tad es vēl saprastu, ka izbēgušie un Zviedrijā ieradusies kabineta ministri varētu respektēt valdības partiju kombināciju, bet tagad tas tā nav” (Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas arhīvs, Voldemāra Salnā arhīvs); K. Zariņa 1945. gada 18. janvāra vēstule V. Salnajam: “Es tā brīnos, kā nu tādas personas kā senators Čakste var tā pieiet valdības dibināšanai. Kā var tagad nodibināt Zviedrijā iebraukušie

bēgļi valdību pēc 1922. g. satversmes prasībām? Es vēl saprotu, ka dzimtenē Saeimas prezidenta Paula Kalniņa vadībā tāda varētu nodibināties. Ir cits jautājums, vai kāda ārzemju valdība viņu atzītu, kamēr tā nav saņēmusi savās rokās valsts vadību, t.i., bruņotos spēkus etc. [...] Vēl visa Latvija nav ieņemta un tur notiek lielas cīņas. Varbūt no turienes mūsu karavīri vēl ies uz priekšu, un, kas zina, varbūt Vācijas sabrukuma brīdī krievi nebūs saimnieki mūsu zemē. Tas ir ļoti iespējams, ka uz vietas no cīnītāju vidus nodibina valdību vai nu uz 1922. gada satversmes pamata, vai citādi. Ja nu būs valdība Zviedrijā un varbūt arī Vācijā starp 350 000 izbēgušajiem kādu nodibinās, kas tad būs? Vai tās viena otru apkarosies un sacentīsies dēļ varas, vai mums būs pilsoņu karš? Tagad ir jādoma par latviešu tautas vienošanu, un kādas valdības dibināšana Zviedrijā no 5000 izbēgušo vidus, kuru tik vai tā neviens neatzīs, varēs novest tikai pie bīstamām šķelšanām un nevis pie vienotības” (*Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs*, 2263–1–34, 6.–8. lp.).

- ¹⁷ Neiburgs. Latvijas Centrālā padome nacistu okupētajā Latvijā (1943–1945): izpētes aktualitātes un rezultāti, 246.–248. lpp.
- ¹⁸ Elmārs Pelkaus (2003). Latvijas neatkarīgā valstiskuma ideja bēgļu noņemtu laikā 1944.–1949. gadā. No: *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 403.–413. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sēj.); Jānis Pleps (2009). Bīskaps Rancāns un Satversme. Valsts prezidenta vietas izpildīšana. *Jurista Vārds*, 9, 18.–29. lpp.; Ainārs Lerhis (2011). Latvijas valsts oficiālā nostāja 1940.–1991. gadā valsts juridiskā statusa un neatkarības atgūšanas jautājumos – ieskats Latvijas ārlietu dienesta dokumentos. No: *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 69.–71. lpp.